

Inkluzív oktatás a tanítóképzésben

© FÁBIÁNNÉ ANDRÓNYI Katalin

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Esztergom

f.andronyi.katalin@gmail.com

Tanulmányom témája az inkluzív oktatás szerepe a társadalmi felzárkóztatásban. Ez a téma régóta szerepel a szakirodalomban, megközelítem újszerűsége abban mutatkozik meg, hogy jelen munkában nem akarom bizonyítani a hagyományostól eltérő oktatási módszerek hatékonyságát a hátrányos helyzetű, elsősorban roma gyerekek iskolai sikeressége terén – ezt már bizonyítottnak tekintem. Tehát nem az általános iskola felől közelítem meg az inkluzív iskola kérdéskörét, hanem a felsőoktatás oldaláról: azt vizsgálom, hogy a leendő tanítók, akiknél a módszertani és szemléletbeli változás elindulhat, felsőfokú tanulmányaik során milyen mértékben találkoznak romológiai ismeretekkel, interkulturális megközelítésekkel, alternatív pedagógiai módszerekkel, inkluzivitással. Bemutatom, hogy a magyar tanítóképzés struktúrája mennyire igazodott a társadalom- és neveléstudományban már ismert és elfogadott pedagógiai szemléletváltáshoz. Kutatásom során a tanítóképzést folytató magyar felsőoktatási intézmények kurzuskínálatát vizsgálom, ezen keresztül mutatom be, hogy milyen súllyal (kötelező vagy szabadon választható, milyen kreditszámmal) jelennek meg a tanítóképzésben a fent említett tartalmak. Céloom, hogy rávilágítsak: a felsőoktatás modernizálásával indítható el az a folyamat, amely ezután az alapfokú oktatásra kiterjesztve hatását, elősegítheti a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek iskolai sikerességét, növelheti életesélyeiket, társadalmi felzárkózásukat.

Az inkluzív szemlélet szükségességéről

Egy 2001-es felmérés szerint a pedagógusok a cigány tanulók iskolai sikertelenségének, lemorzsolódásának okaként 90%-ban a gyermeket, annak családját teszik felelőssé, 11%-ban a pedagógiai módszereket, és 7%-ban az előítéleteket. A valóságban ennél jóval nagyobb az iskola és a társadalom felelőssége. Nem magukban keresik a hibát, hanem a gyerekben, annak családjában, így nem is érzik úgy, hogy ők tudnának, vagy nekik kellene tenni bármit is a cigányság felzárkóztatása, iskolai – és így később munkaerő-piaci – sikereik előmozdítása érdekében. Az alacsony színvonalú (sokszor szegregált) iskolákban a gyerekek felé tanúsított csökkentett elvárásrendszer csökkentett teljesítménymotivációt eredményez. Ezzel a pedagógus öngazolást nyer, bizonyítottan érzi, hogy tényleg motiválatlan a cigány gyerek, tényleg nem képes többre.

Az általános iskola nyolcadik osztályában végzett kompetencia-felmérések (pl. Kertesi & Kézdi, 2008) kimutatták, hogy a nem SNI-s gyerekek esetében is a hasonló képességű nem roma tanulók minden tantárgyban szignifikánsan jobb eredményeket érnek el roma társaiknál. Ez a különbség nem magyarázható intelligenciabeli különbségekkel, a kudarcok oka egyrészt az eltérő osztályzásban keresendő, ami felfogható egyfajta diszkriminációként; másrészt minden bizonnyal az eltérő tanulói motivációk, szociokulturális különbségek is nagy szerepet játszanak az iskolai sikerek és kudarcok esetében.

A liberális oktatási módszerek (kooperáció, csoportmunka, nem frontális, nem tekintélyelvű oktatás) bizonyítottan nagyobb motivációt, jobb teljesítményt és eredményt produkálnak a cigány tanulóknál, óralátogatásokon való megfigyelések alapján (Liskó, 2001) kimutatható volt, hogy a cigány tanulók nagyobb aktivitást mutattak ezen módszerek alkalmazása során, míg a hagyományos órákon passzívak, figyelmetlenek, vagy akár fegyelmetlenek voltak. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a tanórák túlnyomó többsége hagyományos tanóra, a nem hagyományos módszerek alkalmazása ritkaságszámba megy.

Egy, az öt éven belül végzettséget szerzett, gyakorló pedagógusok körében végzett felmérésben (Nagy, 2002) többek között a megkérdezettek elégedettségét mérték saját képzésük használhatóságát illetően. Összességében elmondható, hogy inkább elégedetlenek voltak a képző intézmény nyújtotta, gyakorlatban is használható tudással, de a legnagyobb elégedetlenség a tanító szakot végzettek körében a cigány kultúra és életmód (ötfokozatú skálán kapott átlagos érték: 2,56), a cigány tanulók speciális problémái (2,67), szülőkkel való kapcsolattartás (2,98), és az eltérő képességű tanulók problémái (3,00) területén mutathatók ki. A képet még lehangolóbbá teszi, hogy a cigánysággal kapcsolatos ismeretekkel kapcsolatban a megkérdezettek kb. fele nyilatkozott csak, tehát a többi pedagógus valószínűleg nem találkozott ilyen tartalmakkal képzése során, ezért nem tudta osztályozni azt. A szülőkkel való kapcsolattartásról a megkérdezettek 75%-a nyilatkozott, az eltérő képességű gyerekek problémáiról 84% tanult, bár ezekkel a tanult ismeretekkel nem elégedettek gyakorlati munkájuk során.

A pedagógusok szaktárgyi, általános pedagógiai és pszichológiai felkészítése kapja a képzés során a legnagyobb hangsúlyt, ezekkel a legelégedettebbek a végzett hallgatók, ezek a tartalmak a problémamentes, középosztálybeli gyerekek tanítása során nagyon hasznosak, a problémásabb gyerekek oktatásakor szükséges, de nem elégséges tudást jelentenek. A vizsgálatban részt vevő pedagógusok 79%-a tett javaslatokat a pedagógusképzés megreformálására, 68%-uk szerint szükség lenne arra, hogy a cigánysággal kapcsolatos ismeretek megjelenjenek a képzésben.

Egy, az Oktatáskutató Intézetben 1999/2000-res tanévben készített felmérésben (Liskó, 2001) a pedagógusok szakmai felkészültségét és előítéletességét vizsgálták. A kutatás eredményei szerint jellemző, hogy az elcigányosodó iskolákban az alacsonyabb végzettségű, akár diploma nélküli – szakképzetlen – motiválatlan, „jobb híján” pedagógusok tanítanak. Ritka kivétel, ahol a tantestület segíteni akar, speciális módszereket, elhivatott pedagógusokat alkalmaz. A „vegyes” iskolákban is gyakran „büntetés” a cigányosztályt megkapni, ritkábban hivatástudattal rendelkező pedagógus maga akarja végezni ezt a munkát. A vizsgált iskolák 30%-ában fordult elő, hogy pedagógus végzettség nélküli alkalmazottak oktattak, 60%-ában olyan tanár, aki nem a szakképesítésének megfelelő tantárgyat tanította. Ezek a számok korrelálnak a településnagysággal, cigány lakosság arányával, tehát minél kisebb és minél inkább elcigányosodó településről van szó, annál nagyobb a valószínűsége, hogy nem megfelelő képesítéssel rendelkező pedagógus tanítja a gyerekeket.

Ezek a számok bizonyíthatják, de mindenképp valószínűsítik, hogy a tanítók többsége előítéletes, és/vagy nem rendelkezik megfelelő pedagógiai repertoárral a halmozottan hátrányos helyzetű/cigány gyermekek oktatásához. Ezért fel sem merül bennük, hogy tudnának a gyerekekkel együttműködni, csak a problémákat látják, esetleg saját tapasztalat során, megfelelő hozzáállás és módszertan nélkül negatív visszajelzést kapnak, csalódnak, nem tudják kezelni a gyerekeket, családokat, az egész helyzetet. Ezt az elgondolást támasztja alá a kecskeméti Tanítóképző Főiskolán 1994 őszén végzett reprezentatív kutatás (Szabó & Horváth, 2001),

amelynek eredményei szerint a hallgatók a felsorolt nyolc kisebbség közül a cigánysággal szemben mutatták a legnagyobb előítéletességet, 88%-uk ellenszenves csoportnak tartotta a romákat

Hiányzik az a szemlélet, ami a problémásabb gyerekek kezeléséhez szükséges. Nem alakul ki bennük a megfelelő pedagógiai attitűd – azt nem tekintjük „megfelelő pedagógiai attitűdnek”, ami csak a középosztálybeli okos, felkészült „mintagyerekek” tanítását tartja célnak, elfogadható pályának. Itt fontos megjegyeznünk, hogy a vizsgálatok bizonyítják (Mészáros, 2001), hogy a középosztálybeli, nem roma tanulók is motiváltabbak, ha nem hagyományos módszerekkel tanítják őket, ők is unalmasnak és értelmetlennek tartják a tanórák egy részét, csak ők hajlandóak ennek ellenére is tanulni. Tehát a hagyományostól eltérő oktatási formáknak minden iskolában van létjogosultsága.

Nagy a fluktuáció a cigányiskolákban, aki teheti, menekül, akinek nincs más választása, az jön, vagy marad. Előfordul, hogy a cigány lakosok nem fogadják el az oktatót, bizalom és együttműködés nélkül pedig teljesen ellehetetleníthetik munkásságát, ezzel együtt a gyerekek tanulási esélyei is romlanak. Ennek a romák részéről tanúsított elutasító, vagy akár ellenséges magatartásnak legfőbb oka a pedagógus nyílt vagy burkolt, valós vagy vélt előítéletessége (Liskó, 2001:36). A társadalmilag alárendelt pozícióban lévő kisebbségi csoportoknál jellemző, hogy különösen érzékenyek a velük szemben megnyilvánuló előítéletességre, így a szülők is, gyerekek is azonnal ellenállással, elutasítással, akár agresszióval reagálnak, ha ezt tapasztalják. Ilyen esetekben állandósul a szülő-tanár, diák-tanár konfliktus, aminek megoldására, feloldására nincs reális esély. Jellemző a pedagógus és a roma család között a kölcsönös bizalmatlanság, egymás meg nem ismerése, nem jellemző a családlátogatás, sem a szülői értekezletek látogatása. A szülők a gyereken esett bármilyen sérelmet hajlamosak etnikai sérelemként felfogni, és akár agresszióval reagálnak rá. Ha az iskola ezt erőszakos módszerekkel akarja kezelni, az növeli az elégedetlenséget, mélyíti a konfliktust. Állandósul a cigányság és oktatás szembenállása.

A helyzet tarthatatlanságának felismerése hosszú múltra tekint vissza, politikai szinten a változtatásra irányuló akarat évtizedek óta jelen van (Forray & Hegedűs, 2001:26). Ez nemhogy akkor nem valósult meg, az azóta eltelt közel harminc év sem hozott áttörő változást. Egészséges társadalmi környezet kellene, ahol a származás nem tabu. Ehhez antidiszkriminációs politikára van szükség, ami az oktatásban többek között a multi- és interkulturális szemlélet meghonosítását jelenti.

Inkluzív szemlélet a felsőoktatásban

Inkluzivitás alatt általában a befogadó, elfogadó szemléltet értjük, és állítjuk, hogy nagy szükség lenne a tanítóképzésben az interkulturális szemlélet és a romológiai ismeretek oktatására az előítéletesség leküzdése érdekében. Nélkülözhetetlen az előítélet-mentesség ahhoz, hogy a tanítók a roma gyerekekkel és családjaikkal bizalmi kapcsolatot alakíthassanak ki, ezáltal jobb eredményeket érhessenek el a gyerekek. Azonban hiába előítélet-mentes a tanár, ha nem tudja motiválni a gyerekeket, ha nem tudja elérni, hogy sikereket érjenek el, és nem képes megfelelő pedagógiai módszereket alkalmazni felzárkóztatásuk érdekében. Így ugyanilyen fontosnak és szükségesnek tartjuk az integrált-inkluzív módszerek oktatását, méghozzá a képzés viszonylag korai szakaszában, hogy a hallgatók ennek tükrében tudják iskolai egyéni és csoportos gyakorlataikat végezni; emellett az alternatív

pedagógiai módszerek oktatása, ezek gyakorlatban történő megfigyelése és kipróbálása is fontos részét kellene, hogy képezze a tanítóképzésnek.

Magyarországon a felvi.hu adatai alapján 15 intézményben folyik tanítóképzés, jelen kutatásban ezen intézmények honlapján elérhető tantervi hálók és mintatantervek elemzését végezzük el. A minta nem teljes, öt intézmény honlapján nem található ilyen információ, adatok kérése után két helyről kaptunk hálótervet, három intézmény azonban kimaradt a vizsgálatból, így 12 felsőoktatási intézmény szerepel a kutatásban. (A tanulmányban szereplő táblázatoknál hivatkozás nem található, mindegyik táblázat saját kutatás adatai alapján készült.)

A vizsgált 12 tanítóképzést folytató felsőoktatási intézményből hat iskolában egyáltalán nem jelenik meg a *romológia* a képzésben, még a szabadon választható sávban sem (az egyik vizsgált intézmény hálótervében nem jelentek meg a szabadon választható tárgyak, így előfordulhat, hogy ott van romológia), tehát a tanító szakos hallgatók jelentős része diplomája megszerzésekor úgy kerül a munkaerőpiacra, hogy a cigányságról semmit nem tanult. Ez, a gyakori előítéletes gondolkodást és a demográfiai változásokat is figyelembe véve, több mint felelőtlen képzési gyakorlat. Abban a hat intézményben, ahol van romológia kurzus, ott is csupán háromban kötelező, vagyis a magyar tanítóképzési gyakorlatról elmondható, hogy az intézmények egynegyedében kötelező csak a cigánysággal kapcsolatos ismereteket elsajátítani a leendő tanítóknak. Az előítéletességet figyelembe véve feltételezhető, hogy a szabadon választható és kötelezően választható sávban szereplő romológiát viszonylag kevés diák fogja felvenni.

1 sz. táblázat. *Van-e romológia kurzus a képzés során?*

	Gyakoriság	Százalék
Nincs	6	50,0
Igen, kötelező	3	25,0
Igen, kötelezően választható	1	8,3
Igen, szabadon választható	1	8,3
Igen, választható specializációként	1	8,3
Összesen	12	100,0

Ahol van romológia, átlagosan összesen heti 3,2 órában oktatják, 4 kredit értékben, de ezt az értéket felhúzzák a több féléves kurzusok.

Az előítéletesség elleni küzdelem megnyilvánulása tantárgyi szinten a romológia oktatása mellett az *interkulturális, multikulturális neveléssel* kapcsolatos kurzusok oktatása, tanrendbe való beillesztése. Ezekben az esetekben nem kizárólag a cigánysággal szembeni előítéletet akarjuk leküzdeni, hanem általában a másság elfogadásáért küzdünk, a kultúrák különbözőségéből adódó konfliktusok kezelésében segíthet az interkulturális szemlélet. Azonban az interkulturális, vagy multikulturális nevelés is a romológiához hasonlóan, viszonylag alacsony számban szerepel a képzésben, csupán egy intézményben kötelező tanulni.

2. sz. táblázat. *Van-e interkulturális, multikulturális nevelés a képzésben?*

	Gyakoriság	Százalék
Nincs	6	46,2
Igen, kötelező	1	7,7
Igen, kötelezően választható	3	23,1
Igen, szabadon választható	1	7,7
Igen, több féléves modul, választható	2	15,4
Total	13 ¹	100,0

Az előítéletesség elleni küzdelmen túl feltevésünk szerint kiemelt jelentőségű a hagyományostól eltérő oktatási formák, pedagógiai módszerek elsajátítása. A hálótervek elemzése alapján nem tudjuk vizsgálni, hogy ezen módszereket a gyakorlatban is kipróbálják-e a hallgatók, részt vesznek-e intézménylátogatásokon, vagy frontális módszerrel tanulnak arról, hogy hogyan lehetne nem frontális módszerrel oktatni. *Kompetencia alapú pedagógiát* külön tantárgyként csupán egy intézményben oktatnak, itt kötelező jelleggel, két féléven keresztül, összesen 8 órában, 3 kreditért. A többi intézményben nincs ilyen tantárgy.

Differenciáló pedagógiát, amely az eltérő képességű gyerekek párhuzamos, hatékony tanítását, fejlesztését teszi lehetővé, egy kivételével minden intézményben kötelező jelleggel oktatnak, de viszonylag alacsony óraszámban (átlagosan 1,9 óra/hét) és kreditértékekkel (2 kredit), a képzés késői szakaszában (átlagosan az ötödik-hatodik félévben). Ezeket az ismereteket célszerű lenne a képzés elején elsajátítani, hogy a gyakorlatok, megfigyelések alatt végig ezek tudatában készüljenek a hallgatók a pedagógusi pályára.

Sajnálatos módon, az *alternatív pedagógia* oktatása sem jellemző. Az intézmények felében nincs ilyen kurzus. Négyben kötelező, de a képzés végén, jellemzően a 6-7. félévben, alacsony óraszámban (1,5 óra/hét) és alacsony kreditértékekkel (1,5) jelenik meg a képzésben. A számonkérés módja szerint két intézményben gyakorlati jeggyel zárul a félév, a másik kettőben vizsgás, vagyis nem a gyakorlatban sajátítják el az alternatív pedagógiai módszereket, hanem megtanulják (hagyományos módon), hogy hogyan lehetne másképp tanítani, de ezt valószínűleg nem próbálják ki a gyakorlatban. Kötelezően választható kurzusként alternatív vagy reformpedagógiát oktató intézményekben is hasonló gyakorlat figyelhető meg.

3. sz. táblázat. *Van-e alternatív pedagógiai kurzus a képzésben?*

	Gyakoriság	Százalék
Nincs	6	50,0
Igen, kötelező	4	33,3
Igen, kötelezően választható	2	16,7
Total	12	100,0

Egyre gyakrabban hangoztatott, megkívánt oktatási forma az *integrált-inkluzív nevelés*, ez jellemzően megjelenik a képzésekben, de inkább az SNI-s, fogyatékkal

¹ Egy intézményben több féléves modulként és szabadon választható kurzusként is szerepel az interkulturális nevelés, ezért szerepel a mintában 12 helyett 13 intézmény.

élő gyerekekre koncentrálva, kevésbé a szociokulturális hátrányokkal küzdő, halmozottan hátrányos helyzetű, iskolázatlan, mélyszegénységben élő rétegekre vonatkoztatva. Ez onnan derül ki, hogy gyakran modul jelleggel, több féléven keresztül tanulják a hallgatók az integrált-inkluzív neveléssel kapcsolatos ismereteket, ezekben a modulokban jellemzően kizárólag gyógypedagógiai tárgyakkal együtt jelenik meg az inkluzivitás; egy intézményben van a modulon belül romológia oktatása is.

Integrált-inkluzív neveléssel kapcsolatos tantárgyak nyolc intézményben vannak, négy iskolában nem jelenik meg a képzésben. Ahol oktatnak inkluzív pedagógiát, ott sem kötelező jelleggel, hanem kötelezően választható modulként (hat intézményben), és/vagy kötelezően választható tantárgyként (3 intézményben). Mivel jellemzően több féléven keresztül oktatott tantárgyról van szó, magas óra- és kreditértékkel párosul, átlagosan 6,25 óra/hét időtartamban, 7,5 kreditért tanulnak integrált-inkluzív nevelést azok, akik ezt a differenciált szakmai ismereteket tartalmazó modult választják. Akik viszont másik modult tanulnak, a képzésük során nem találkoznak az inkluzivitással.

Összegzés

A magyarországi tanítóképzést folytató felsőoktatási intézmények hálótervének vizsgálata alapján levonhatjuk azt a szomorú következtetést, hogy a képzési gyakorlat még mindig inkább a hagyományos keretek között zajlik, alapos pedagógiai, pszichológiai és szaktárgyi felkészítésben részesülnek a leendő tanítók, ezen ismeretek birtokában leginkább a középosztálybeli gyerekek tanítására készülnek fel. A hátrányos helyzetű, cigány származású, motiválatlan, iskolázatlan szülők gyermekeinek felzárkóztató oktatására való felkészítés nem jelenik meg kellő mértékben a magyar tanítóképzésben

Irodalomjegyzék

- FORRAY R. Katalin, & HEGEDŰS T. András (2001): Oktatáspolitikai változások a cigány gyerekek iskoláztatásában. In: Andor Mihály (szerk.): *Romák és oktatás* (pp. 13-30). Iskolakultúra Könyvek. Pécs: Iskolakultúra.
- KERTESI Gábor, & KÉZDI Gábor (2008): A roma és nem roma fiatalok középiskolai továbbtanulása. Első eredmények a TÁRKI-Educatio Életpálya-felmérése alapján. In: Kolosi Tamás, & Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Ríport 2008* (pp. 344-362). Budapest: TÁRKI.
- LISKÓ Ilona (2001): A cigány tanulók és a pedagógusok. In: Andor Mihály (szerk.): *Romák és oktatás* (pp. 31-46). Iskolakultúra Könyvek. Pécs: Iskolakultúra.
- MÉSZÁROS Anita (2001): Cigány gyerekek alternatív fejlesztése. In: Andor Mihály (szerk.): *Romák és oktatás* (pp. 47-53). Iskolakultúra Könyvek. Pécs: Iskolakultúra.
- NAGY Mária (2002): Felkészítés és iskolai gyakorlat a cigány tanulók nevelése/oktatása területén. In: Reisz Terézia, & Andor Mihály (szerk.): *A cigányság társadalomismerete* (pp. 50-70). Iskolakultúra Könyvek. Pécs: Iskolakultúra.
- SZABÓ Ildikó, & HORVÁTH Ágnes (2001): Tanítóképző főiskolások elképzelései a kisebbségekkel létesíthető kapcsolatokról. In: Andor Mihály (szerk.): *Romák és oktatás* (pp. 92-98). Iskolakultúra Könyvek. Pécs: Iskolakultúra.